

6. Терещенко, Олег Олександрович. Управління фінансовою санацією підприємств [Текст] : підручник / Олег Терещенко ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". - Вид. 2-ге, без змін. - Київ : КНЕУ, 2009. 550 с.

7. Управління фінансовою санацією підприємства [Електронний ресурс] : практикум : навч. посіб. / О. А. Островська, О. В. Соколова ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". - Електрон. текстові дані. - Київ : КНЕУ, 2013. 176 с.

8. Управління фінансовою санацією підприємств у схемах і таблицях [Текст] : навч. посіб. / О. А. Островська, О. О. Терещенко, О. Б. Соколова ; [редкол.: В. К. Хлівний (голова) та ін.] ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". - Київ : КНЕУ, 2014. 217 [6] с.

9. Островська О. А. Підготовка фахівців з антикризового менеджменту компаній: проблеми та шляхи їх вирішення. / Забезпечення транспарентності (прозорості) процедур банкрутства в Україні: 36. Матеріалів Всеукр. наук.-практ. конференції [Електронний ресурс]. – К.: КНЕУ, 2021 . – 140 с. – С. 75-80

Палковський Євген Станіславович

кандидат економічних наук,

головний судовий експерт

Центру судових і спеціальних експертиз

Українського науково-дослідного інституту

спеціальної техніки та судових експертиз

Служби безпеки України,

м. Київ, Україна

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ДІЙ З ПРИХОВУВАННЯ БАНКРУТСТВА, ФІКТИВНОГО БАНКРУТСТВА ЧИ ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА

Ринкова економіка передбачає відсутність обмеження в розмірах отриманого прибутку, проте підвищує ймовірність фінансових ризиків, що за певних обставин може призвести до різкого погіршення фінансового стану суб'єкта господарювання, падіння його платоспроможності, а в деяких випадках, до реального банкрутства.

Подібна ситуація виникає під впливом як об'єктивних чинників, так і суб'єктивних, останні з яких пов'язані з навмисними діями посадових осіб суб'єкта господарювання, які за правовим визначенням ідентифікуються як економічні злочини.

Однією з особливостей таких злочинів є те, що вчиняються вони із використанням заплутаних схем, складних комбінацій та супроводжуються приховуванням даних в документах бухгалтерського обліку. Як правило, такі умисні дії (бездіяльність) посадових або сторонніх осіб, які мають вплив

на діяльність суб'єкта господарювання, створюють умови для навмисного банкрутства з метою його подальшої приватизації за безцінь. Особливістю розслідування даних злочинів є те, що значна частина з них може бути доказаною лише з використанням комплексу науково-обґрунтованих ефективних методів перевірки і дослідження, вагоме місце серед яких посідають спеціальні знання в галузі судової економічної експертизи.

Для проведення досліджень судово-економічна експертиза повинна мати в своєму розпорядженні розроблену ефективну методику, використання якої сприятиме нормативному і документальному обґрунтуванню ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства.

Слід зазначити, що Кодексом України з процедур банкрутства [1], який набрав чинності 21 квітня 2019 року визначається банкрутство як «визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури».

Статтею 219 Кримінального кодексу України [2] уточнюється поняття «доведення до банкрутства» як «умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином-засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредиту».

Окрім цього, згідно з п. 2 ст. 215 Господарського кодексу України [3] фіктивним банкрутством визнається завідомо неправдива заява суб'єкта підприємництва до суду про нездатність виконати зобов'язання перед кредиторами та державою. Установивши факт фіктивного банкрутства, тобто фактичну платоспроможність боржника, суд відмовляє йому у задоволенні заяви про визнання банкрутом і застосовує санкції, передбачені законом.

Відповідно до статті 3 наказу Міністерства економіки України [5] фіктивним може бути визнано банкрутство в разі, якщо підприємство-боржник не задовольнило вимоги кредиторів і зобов'язання перед бюджетом у повному обсязі на момент його звернення до господарського суду із заявою про визнання своєї неплатоспроможності.

Разом з тим, проблемною процедурою є економічне обґрунтування ознак доведення до банкрутства, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між відповідними діями (бездіяльністю) і фактичним банкрутством, оскільки для вчинення злочинних дій використовуються легальні економічні інститути (правила, форми, процедури, механізми економічної діяльності тощо). Розв'язання цієї проблеми потребує ґрунтовних, досконалих спеціальних знань в галузі економіки, які забезпечують отримання надійних доказів, особливо, коли такі знання використовуються у формі судово-економічної експертизи.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [4].

Отже, судово-економічна експертиза, як форма реалізації спеціальних знань, має важливе значення для виявлення обставин доведення до банкрутства, вже встановлених кримінальним провадженням, виявлення нових обставин, а також для прийняття обґрунтованих рішень в ході судового розгляду справи.

Наразі експерти-економісти при проведенні судових економічних експертиз доведення до банкрутства використовують «Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [5], а також «Методику проведення судово-економічних експертиз з питань банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства підприємств», зареєстровану в Реєстрі методик проведення судових експертиз (реєстраційний код 11.2.47) [6].

Відповідно до класифікації експертних методик вона відноситься до виду окремих методик, які вирішують типові завдання (підзавдання) виду, підвиду експертизи, в даному випадку – експертизи документів про економічну діяльність підприємств і організацій.

Згідно даної методики перевіряється рівень забезпечення зобов’язань кредиторів за аналізований період, який характеризується наступними показниками:

- забезпечення зобов’язань боржника всіма його активами (відношення суми активів боржника до суми його зобов’язань);
- забезпечення зобов’язань боржника його оборотними активами (відношення оборотних активів до суми зобов’язань боржника);
- розмір чистих активів (різниця між сумою активів підприємства та сумою його зобов’язань).

Якщо при розрахунку даних показників за досліджуваний період їх значення погіршилися, встановлюються причини, що викликали ці негативні зміни. Для цього експертом аналізуються договори, які були укладені підприємством із контрагентами на предмет відповідності зазначених у них цін загальноринковому їх рівню, а також вигідності умов виконання договорів для підприємства, тобто відповідності ринковій кон’юктурі, яка характеризується показниками ціни, обсягу реалізації і якості продукції, конкуренції та іншими.

Навмисне доведення суб’єкта підприємництва до банкрутства може переслідувати різноманітні цілі:

- приховування розкрадання бюджетних коштів та фінансових шахрайств;
- уникнення оподаткування;
- невиконання боргових зобов’язань перед кредиторами;

➤ усунення конкурента або захоплення контролю над підприємством чи його активами.

Класичним прикладом є доведення до банкрутства державного підприємства із наступною «дешевою» його приватизацією.

Проте найчастіше суб'єкти господарювання доводяться до банкрутства за схемою, за якої на підприємстві-боржнику акумулюються всі пасиви, що збільшує його неплатоспроможність та одночасно, ще до початку процедури банкрутства, виводяться його активи (ліквідна їх частина) на новостворене підприємство.

У будь-якому випадку економічний злочин залишає свій слід у бухгалтерській документації (первинні документи, зведені регістри, фінансова звітність), укладених угодах та інших документах.

У випадку навмисного банкрутства суб'єкта підприємництва показники його фінансово-господарської діяльності характеризуються значним відхиленням від середніх значень, які сформувалися в економічному середовищі функціонування даних суб'єктів і тенденцій розвитку економіки.

Слід зазначити, що вказане явище супроводжується різноманітними діями, які направлені на порушення фінансово-господарської системи підприємства – дії організаційного характеру:

➤ зміна складу керівників;
 ➤ засновників підприємства;
 ➤ недотримання встановленої законом черговості при прийнятті рішень (складання і надання підроблених документів, фальсифікація рішення ради директорів, не проведення зібрання акціонерів, призначення керівниками підставних осіб);

➤ дії, які виявляються внаслідок укладання завідомо невігідних для підприємства договорів: продаж майна (товарів, послуг та інших цінностей) підприємства за цінами, що є нижчими від ринкових;

➤ укладання кредитних договорів, договорів позики (отримання кредиту на основі надання кредитній установі завідомо неправдивої інформації);

➤ видача безвідсоткових кредитів на невизначений термін або особі, яка не в змозі повернути кредит;

➤ укладання кредитних договорів із підвищеною відсотковою ставкою;

➤ надання гарантій або майна під заставу для забезпечення виконання зобов'язань фінансово неплатоспроможного контрагента;

➤ укладання договорів оренди основних засобів, без яких діяльність підприємства є неможливою.

Крім цього, характерними ознаками вказаного економічного явища можуть також бути:

➤ передавання майна до статутного капіталу дочірніх підприємств;

➤ перерахування грошових коштів за продану продукцію, виконані роботи чи надані послуги на рахунки підставних осіб;

- невнесення до балансу доходів або приховування виручки, приховування банківських вкладів;
- необґрунтоване зменшення або збільшення штату підприємства; невиконання зобов'язань по сплаті обов'язкових платежів та ін.

За наявності вказаних ознак підвищується ймовірність того, що підприємство-боржник буде не спроможне виконати свої зобов'язання перед кредиторами у зв'язку із погіршенням платоспроможності.

При проведенні експертного дослідження у кримінальному провадженні експерт-економіст повинен дослідити питання стосовно виявлення ознак доведення до банкрутства суб'єкта господарювання за визначений період. Цей процес є складним, оскільки дане економічне порушення має замаскований характер і вимагає застосування комплексу методів, прийомів дослідження економічної діяльності суб'єкта господарювання. Для проведення дослідження експерту-економісту надаються наступні документи:

- баланс (звіт про фінансовий стан) (форма № 1, для суб'єктів малого підприємництва – форма № 1-м);
- звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) (форма № 2, для суб'єктів малого підприємництва форма № 2-м);
- звіт про рух грошових коштів (форма № 3); – звіт про власний капітал (форма № 4);
- примітки до річної фінансової звітності;
- інформація з інших форм звітності в залежності від організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, виду та сфери діяльності, тощо.
- виписки про рух коштів по банківському рахунку;
- акт звірки взаєморозрахунків із контрагентами;
- установчі документи;
- договори та документи, на підставі яких проводилось відчуження або придбання майна боржника, збільшення або зменшення кредиторської заборгованості, зміни в структурі активів та інші документи.

При цьому в процесі дослідження експерт-економіст використовує низку методів економічного аналізу, які становлять методологічну базу дослідження і котрі дозволяють виявити неузгодженість у фінансово-господарській діяльності підприємства, що відображається в бухгалтерській документації. Такими методами економічного аналізу є:

- горизонтальний аналіз;
- вертикальний аналіз;
- трендовий аналіз;
- аналіз відносних показників;
- порівняльний аналіз [6].

Разом з тим, у разі виконання експертного дослідження виникає необхідність вносити зміни до типової методики, пристосовуючи її до конкретного експертного завдання, використовується окрема (конкретна) методика, яка є результатом творчого підходу експерта-економіста. Така

методика являє собою план, схему проведення конкретного експертного дослідження, рішення конкретного експертного завдання і складається експертом при проведенні кожної окремої експертизи.

Підсумовуючи вищевикладене, проведення судових економічних експертиз із врахуванням ускладнення економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання, а відтак і різноманітних способів, схем здійснення латентних економічних порушень щодо навмисного доведення суб'єкта господарювання до банкрутства, потребує і відповідного вдосконалення методичних прийомів дослідження за даного виду експертиз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII;
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III;
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV;
4. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII;
5. Наказ Міністерства економіки України від 19 січня 2006 року № 14 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства»;
6. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://www.rmpse.minjust.gov.ua/page/16> (дата звернення: 11.01.2022).

Пригуза Павло Дмитрович
кандидат юридичних наук,
суддя Господарського суду
Закарпатської області

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ СОЛІДАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ПРИ БАНКУРТСТВІ

Законодавство про банкрутство в Україні знаходиться в процесі перманентного розвитку. Введено нові інститути права – субсидіарної та солідарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи-боржника. Практика застосування судами субсидіарної відповідальності керівника боржника за порушення вимог законодавства про банкрутство розкриває численні питання, які виявилися проблемними та потребують наукового пояснення: об'єкт та суб'єкт правопорушення; нормативне регулювання; предмет, способи та стандарти доказування; питання дії закону у часі; принципи права тощо. Наявні судові рішення Верховного Суду [] вирішують частину правових проблем, але, через неналежну якість закону, виникають інші питання, про що свідчать численні публікації науковців та практиків [], дискусії у фахових виданнях та соціальних мережах.

Пропонуємо наш аналіз основних актуальних проблем правозастосування та пропозиції щодо їх розв'язання, розуміння і пояснення.